

Յուրի Ս. Ավետիսյան
Բանաս. գիտ. դոկտոր

**ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՎԻ
ԲԱՌԱՅԻՆ ԿԱԶՄԻ ՀԱՐՍԱՑՄԱՆ ՄԻՋՈՑ***

Բանալի բառեր – բառային կազմ, հիմնախնդիրներ, հաղորդակցության ոլորտներ, տերմիններ, փոխառություններ, բառապաշարի հարստացում, համարժեքներ, բազմիմաստություն, գործածության հաճախականություն:

Մուտք

Փոխառությունը յուրաքանչյուր լեզվի բառապաշարի հարստացման ամենակենսական ուղիներից է: Այդ միջոցից լեզուները օգտվում են առավել կամ պակաս չափով: Հայերենը աշխարհի այն լեզուներից է, որոնք քիչ են դիմում փոխառությունների: Օտար լեզուներից փոխանցվող բառերը հայերենը հնարավորության սահմաններում փորձում է փոխարինել համարժեքներով: Այս վերաբերմունքը թելադրվում է մեր ազգային կյանքի յուրահատկություններով: Ուժացման վտանգը մշտապես սպառնացել է մեր ազգային ինքնությանը, իսկ լեզուն դիմակայության ամենից հզոր զենքերից է, որը հնարավորինս հեռու պետք է պահել օտար, անհարկի ազդեցություններից: Բացի դրանից՝ հայերենը ունի բառակազմական ձկուն հնարավորություններ՝ սեփական բառամթերքով բառային կազմը հարստացնելու համար:

Մեզ հետաքրքրում են կատարված կամ կատարվող փոխառությունների բնույթն ու բովանդակությունը, ընդգրկման ոլորտները և, առհասարակ, **օտար բառեր-հայերեն համարժեքներ** փոխհարաբերությունները: Տերմինների գործածության հարցը հստակ է:

Փոխառությունները փոխատու լեզվից փոխառու լեզվին անցած օտար բառերն են. դրանք իրենց համարժեքները չունեն փոխառու լեզվում, բացատրվում են այդ լեզվով, մեր դեպքում՝ հայերենով, ինչպես՝ **գոմբի-**

* Հոդվածն ընդունվել է տպագրության 30.12.2020:

կենդանի էակ, որն ամբողջությամբ կորցրել է ինքնատիրապետումը կամ լիովին ղեկավարվում է այլ անձանց թելադրանքով; **պոլիգրաֆիա** – տեխնիկայի ճյուղ, որն ընդգրկում է տպագիր արտադրության և տպագրական գործի բոլոր ոլորտները; **վայբեր** – համակարգչի և բջջային հեռախոսների համար նախատեսված հատուկ ծրագիր անվճար զանգի, տեսազանգի, հաղորդագրությունների համար ևն:

Օտարաբանությունները, այսինքն՝ այն օտար բառերը, որոնք փոխառու լեզվում ունեն համարժեքներ, անհարկի փոխառություններ են, ինչպես՝ **տատու(աժ)** – դաջվածք, **ստագնացիա** – լճացում, **սինդրոմ** – համախտանիշ, **ռեյտինգ** – վարկանիշ, **սայթ** – կայք ևն:

Տարակարծություններ կան **օտար բառեր** տերմինի վերաբերյալ: Այդ տերմինով երբեմն անվանվում են փոխառությունները, իսկ երբեմն էլ՝ օտարաբանությունները: Հարցի ուսումնասիրությամբ զբաղվողներից Ա. Հայրապետյանը իր հոդվածներից մեկում փորձում է ձգգրտել տերմինի գործածությունը. «Հայագիտության մեջ **փոխառություն** և **օտար բառ** եզրույթները նախկինում հոմանիշներ էին, սակայն վերջին տարիներին փորձ է արվում ձգգրտելու դրանց իմաստային սահմանները: Եթե բառը այլ լեզվից ուղղակի կամ անուղղակի եղանակով է անցել հայերենին, և դրա դիմաց հայերենը մայրենի բառ դեռևս չի ստեղծել, փոխառություն է, օրինակ՝ **դոլար, եվրո, դումա, բունդեսթագ, տատու**, իսկ օտար է այն բառը, որն ունի արդեն ընդհանուր գործածություն կամ այդպիսի միտում ունեցող մայրենի բառ, օրինակ՝ **կոնայուտեր**–համակարգիչ, **սեսիա**–նստաշրջան, **պրոցես**–գործընթաց, **բրիֆինգ**–ձեպագրույց, **օնլայն**–առցանց»¹: Այստեղ նույնացվում են **օտար բառ** և **օտարաբանություն** հասկացությունները: Փաստորեն առաջարկվում է **օտար բառ** տերմինը գործածել նեղ իմաստով: Մինչդեռ լայն առումով՝ օտար բառերը ներառում են նաև փոխառությունները: Իհարկե, արտաքին բոլոր փոխառությունները օտար բառեր են, բայց նաև, իհարկե, օտար բառերը միայն փոխառություններ չեն: Եվ, ըստ էության, այս տրամաբանությամբ է կառուցված նաև նույն հեղինակի «Օտար բառերի բառարանը», որը ներառում է և՛ փոխառություններ, և՛ օտարաբանություններ. ասել է թե՛ **օտար բառեր** վերնագրային ձևակերպումը վերաբերում է փոխառություններին և օտարաբանություններին միասնաբար²: Կարծում ենք՝ ձգգրիտ ձևակերպումը սա է. փոխառություններն ու օտարաբանությունները օտար լեզուներից, այսպես կոչված, ընդունող լեզվին անցած բառերն են, որոնք միասին հորջորջվում են **օտար բառեր**: Այդ երեք տերմինների փոխհարաբերությունը կարելի է սահմանել

1 Հայրապետյան Ա., Փոխառությունները որպես լեզվի հարստացման գործառնություն անընդհատության դրսևորում, «Օտար լեզուները բարձրագույն դպրոցում», Եր., ԵՊՀ հրատ., 2018, N 2, էջ 69:
2 Տե՛ս Հայրապետյան Ա., Օտար բառերի բառարան, Եր., Հեղինակային հրատ., 2011:

հետևյալ բանաձևով՝ **օտարաբանություններ + փոխառություններ = օտար բառեր**³:

Հայերենը, ինչպես և ցանկացած լեզու, փոխառելով բառեր այլ լեզուներից, դրանք ենթարկում է որոշակի փոփոխությունների և հարմարեցնում է իր արտասանական-հնչյունական յուրահատկություններին: Այդ երևույթը ընդունված է կոչել **տառադարձություն**, որը իր հերթին ունի երկու կարգի դրսևորումներ՝ **գրադարձություն** (տառադարձում՝ ըստ գրության՝ Heineken—Հեյնեկեն, Einschtein—Էյնշթեյն) և **հնչադարձություն** (տառադարձում՝ ըստ հնչումի՝ արտասանության՝ Heineken—Հայնեկեն, Einschtein—Այնշթայն):

Մինչև վերջին տասնամյակները արևելահայերենը փոխառություններ էր կատարում ռուսերենից կամ առավել ևս ռուսերենի միջնորդությամբ: Իշխում էր գրադարձության տեսակը, քանի որ մեխանիկորեն փոխանցվում էր ռուսերենին հարմարեցված տարբերակը, իսկ դա հաճախ պարզապես խորթ էր հայերենի հնչյունական համակարգին կամ տարբեր էր բնագրային լեզվի արտասանությունից, ինչպես՝ **Հեյնեկեն, Լեյբցիգ, Մարկ Տվեն, Տրումեն, Կարնեզի, մարկետինգ, ատլաս, տեստ, տրիլեր, տրոմբ** ևն:

Այսօր առավելապես իշխող է հնչադարձական տեսակը. հայերենը միտում ունի հարազատ մնալու փոխատու լեզվի արտասանական յուրահատկություններին՝ չխաթարելով և պահպանելով հայերենի արտասանական-հնչական յուրահատկությունները:

Կան դժվարություններ, և իհարկե վաղուց ժամանակն է մշակելու և օրենսդրորեն ամրապնդելու հայերենի տառադարձության նոր սկզբունքները:

Տառադարձության յուրահատկությունները մեծապես պայմանավորում են նաև փոխառյալ բառի ուղղագրությունը՝ կրկնակ բաղաձայնների ուղղագրությունը (վեթօինգ//վեթինգ, դոլլար//դոլար), խուլերի՝ ձայնեղ հնչյուններով գրային վերարտադրությունը (մոնիթորինգ//մոնիտորինգ, տեստ//թեստ) ևն:

Փոխառությունները կարելի է քննության ենթարկել ըստ հաղորդակցման ոլորտների: Այն հանգամանքը, որ փոխառությունները ակտիվանում են հատկապես հասարակական կյանքի ակտիվացմանը զուգահեռ, ենթադրել է տալիս, որ փոխառությունների մեծ հոսք պիտի արձանագրվի հասարակական կյանքի այս կամ այն ակտիվ ոլորտում/ոլորտներում: Հայերիս համար վերջին երեք տասնամյակները քաղաքական, տնտեսական լուրջ վերափոխումների ու զարգացումների շրջան էին: Տեղաշարժեր և զարգացումներ արձանագրվեցին նաև հաղորդակցության որոշակի ոլորտներում՝ գիտության ու տեխնիկայի որոշակի ճյուղերում՝ տեխնոլո-

3 **Օտար բառեր** հասկացության լայն ըմբռնումը արևելահայերենում ենթադրում է նաև բառերի այլ խմբերի ու ենթախմբերի տարբերակում փոխառություն, օտարաբանություն, էկզոտիզմ, օտարամոծություն ևն: Տե՛ս **Քամայան Ա.**, Փոխառություն, օտարաբանություն և էկզոտիզմ (տարբերակման փորձ), «Բանբեր Երևանի համալսարանի. բանասիրություն», Եր., ԵՊՀ հրատ., 2019, N 2, էջ 66-80:

գիաներ, տնտեսագիտություն, իրավագիտություն, բանկային գործ, ռազմագիտություն են: Եվ փոխառությունների ամենից մեծ չափը բաժին է ընկնում հենց այդ ոլորտներին: Դիտարկենք դրանցից մի քանիսը:

1. Հասարակական-քաղաքական հարաբերությունների ոլորտ

Սա այն ոլորտն է, որը թեև ամենից զգայունն է փոփոխությունների նկատմամբ (հասարակական կյանքի փոփոխությունները ամենից առաջ քաղաքական կարգի փոփոխություններ են թելադրում), սակայն այդ ոլորտի բառային կազմի փոխառությունների բաժինը առանձնապես չի ակտիվանում, քանի որ քաղաքական դիսկուրսը առավել հակումներ է դրսևորում սեփական բառապաշարային նյութի կամ բառակազմական հնարների օգտագործման: Փոխառությունների մի զգալի մասը սովորաբար ունենում է կարճ կյանք, վերածվում է օտարաբանությունների. օտարաբանությունների մի մասի հաճախակի գործածությունը դրդում է դրանք հայացնելու և հանրահասկանալի դարձնելու. շատ շուտով այդ մասը փոխարինվում է հայերեն համարժեքներով: Օրինակ՝ անկախության տարիների սկզբներին արդեն հայերեն համարժեքներով փոխարինվեցին հասարակական-քաղաքական մի շարք տերմիններ՝ **դեմոկրատիա** – ժողովրդավարություն, **միտինգ** – հանրահավաք, **դեպորտացիա** – արտաքսում//վտարում, **կոնսերվատիվ** – պահպանողական, **մեմորանդում** – հուշագիր, **մոբիլիզացիա** – 1. համախմբում, 2. ռազմականացում, 3. զորահավաք, **ռեֆերենդում** – հանրաքվե, **լեզավ//լեզհտիմ** – օրինավոր, օրինական են:

Երկար կյանք են ունենում քաղաքագիտական նեղ մասնագիտական տերմինները: «Իշխանության **դեմոնիզացիայի** մասին մեկ գիրք չէ, որ գրված է»: «**Մերիտոկրատիա**. Եթե ուզում ես հաջողության հասնել, աշխատանքի վերցրու լավագույններին»: «**Պլեբիսցիտի** (հասարակական կարծիքի վերլուծություն) անհրաժեշտություն կա»: «**Պուտոկրատիան** (պետության քաղաքական կառուցվածք, որի դեպքում պետությունը կառավարում են մեծ հարստություն ունեցող անձինք (դրամապետություն)) Հայաստանի պարագայում չունի որևէ հեռանկար» (ԶԼՄ): «Զասեն Սոլեյմանին նշանակալի ֆիզուր էր իրանական **խաթերիշմենթում**» (հնգ.): Պատճառն այն է, որ այդ բառ-տերմինները սպասարկում են մասնագիտական նեղ միջավայրի գիտական հետաքրքրությունները, քիչ գործածական են և հատուկ միտում չունեն հանրահասկանալի դառնալու: Իրենք՝ այդ տերմինները գործածողները, նույնպես շահագրգռված չեն թարգմանելու կամ հայացնելու դրանք:

Այս ոլորտում գործածվող փոխառություններ են նաև հետևյալները՝ **թրաֆիքինգ** – մարդկանց՝ ստրկական, սեռական (կամ չնչին վարձատրությամբ) ապօրինի շահագործում (մարդավաճառք); **իմպիչմենտ** – ընթացակարգ, որով երկրի օրենսդիր մարմինը պաշտոնապես մեղադրանք է առաջադրում կառավարության բարձրաստիճան պաշտոնյաներին (պաշտոնանկություն); **էսկալացիա** – ընդլայնում, ավելացում, սաստկացում, ուժգնացում; **գրինքարտ** – ԱՄՆ-ում բնակության թույլտվության համար տրվող քարտ; **դեմարշ** – դիվանագիտական հայտարարություն՝ միջոցառում՝ որևէ պետության վրա ներգործելու նպատակով (բողոք, ընդվզում); **յուստրացիա** – քաղաքական գրաքննության ձև, քաղաքական որոշ կարգի դեմքերի իրավունքների սահմանափակում (գոհաբերմամբ մաքրագործում) ևն:

2. Գիտության և տեխնոլոգիաների ոլորտ

Գիտության աննախընթաց զարգացումը վերջին տասնամյակներին լայն դուռ է բացել նորանոր տերմինների ստեղծման և բառապաշրի աննախադեպ հարստացման: Գիտության որոշակի ոլորտներ կամ ճյուղեր, որոնք անմիջականորեն են կապված հանրային կյանքի հետ, բնականաբար առանձնանում են բառային կազմի առավել ակտիվ փոփոխություններով, ինչպես, օրինակ՝ իրավագիտությունը, բժշկագիտությունը, տնտեսագիտությունը:

Իրավագիտություն: Այս ենթաօլորտը առանձնացրել ենք: **Նախ**՝ որովհետև արագ զարգացող և տերմինային համակարգում մեծ տեղաշարժերի ենթարկվող ոլորտ է: **Երկրորդ**՝ իրավագիտությունը ամնչվում է ամենատարբեր ասպարեզների, և յուրաքանչյուր քիչ թե շատ կարևոր փոփոխություն արտացոլվում է այս գիտության մեջ կամ այս բնագավառում, և հետևաբար համապատասխան զարգացումներ են ենթադրվում նաև գործառնող բառապաշարում: Եվ **երրորդ**՝ գիտության և գործունեության այն բնագավառն է, որտեղ մասնագետները ակնհայտորեն շահագրգռված են տերմինաբանության ճշգրտումների հարցում, նախանձախնդիր են բառի, արտահայտության օտար կամ հայերեն տարբերակի ճշգրիտ ընտրության ու գործածության մեջ: Այս ոլորտում օտար բառերի գործածության մեծ հոսք կա: Հայ իրավագիտական միտքը ուղղակի և սերտ կապի մեջ է միջազգային իրավագիտական մտքի հետ և փորձում է համաքայլ ընթանալ: Սա ենթադրում փոխառությունների՝ բնորոշումների և անվանումների ուժեղ ազդեցություններ: Ստորև ներկայացնում ենք օտար բառեր, որոնք առայժմ փոխառություններ են և անվերապահորեն են գործածվում իրավագիտության ոլորտում՝ որպես երևույթի ճշգրիտ, հստակ, արտադրողական, կենսունակ, հայերենի արտասանական բնավորությանը չհակասող միավորներ՝ **ար-**

բիտրաժ – 1. Վեձերի լուծման եղանակ, որի դեպքում կողմերը դիմում են օրենքով սահմանված կարգով կամ իրենց իսկ համաձայնությամբ ընտրված միջնորդ դատավորներին, իրավաբարություն, 2. Պետությունների միջև վեձերի խաղաղ լուծման միջազգային մարմին; **սուբյեկտ** – իրավագոր անձ; **նոտար** – նոտարական գործառնություններ վարող պաշտոնյա; **ռեցեպցիա** – այլ երկրի իրավունքի փոխարինելը և կիրառելը; **վեթթինգ** – որևէ անձի կենսագրական տվյալների ստուգման գործընթաց, ինչը նախորդում է անձին աշխատանք առաջարկելուն, մրցանակ շնորհելուն կամ նրա նկատմամբ որոշում կայացնելուն. տեղեկություն հավաքելուն զուգահեռ ստուգվում են անձանց ակտիվներն ու եկամուտները՝ որոշելու համար դրանց օրինակա- նությունը ևն:

Այս և մի շարք այլ օտար բառերի գործածության իրավունքը առաջարկ- վող հայերեն տարբերակների նկատմամբ վկայվում է նաև ԱՐԵՎԱԿ-ի հա- մատեքստային տվյալներով: Օրինակ՝ զանազան բառարաններում **ալի- մենտ**-ի հայերեն տարբերակներ առաջարկվող **ապրուստավճար**, **սննդավ- ճար**, **կենսավճար**, **խնամավճար** տերմինները իրենց օտար համարժեքի համեմատությամբ ունեն գործառական շատ ցածր կամ զրո գործակից, վի- ճակագրությունը այսպիսին է՝ **ալիմենտ**՝ 223 համատեքստ, **ապրուստավ- ճար**՝ 1 համատեքստ, **սննդավճար**՝ 0 համատեքստ, **կենսավճար**՝ 0, **խնա- մավճար**՝ 0, **ալիբի**՝ 72 համատեքստ, **այլուրեքություն**՝ 4 համատեքստ; **էֆ(վ)թանագիա**՝ 2 համատեքստ, **բարեսպանություն**՝ 0:

Թեև պիտի ասել, որ իրավագիտության ոլորտում գործածվող շատ օ- տար բառեր փոխարինվել են հայերեն հաջող տարբերակներով՝ **ամնիս- տիա** – համաներում, **դիվերսիֆիկացիա** – նույնականացում, **էքստրադի- ցիա** – արտահանձնում, **պարիտետ** – իրավահավասարարություն, **կրիմի- նալ** – քրեական, **սուբորդինացիա** – աստիճանակարգություն, **օմբուդսմեն** – իրավապաշտպան, **սանկցիա** – պատժամիջոց, **իդենտիֆիկացիա** – նույ- նականացում:

Բժշկագիտություն: Արագ զարգացող գիտության և գործունեության ո- լորտ է: Արագորեն աճում է նաև այս ոլորտում գործածվող փոխառություն- ների քանակը: Վերջին տարիներին նկատելի է մի կարևոր միտում. հատկա- պես բժշկագիտությունը մեզանում աչքի է ընկել օտար բառերի գործածությամբ՝ պայմանավորված այդ գիտության, այսպես կոչված, միջազգային բնույթով և մասնագետների կրթական որակներով (բժշկագիտական շատ առարկաներ բուհերում դասավանդվում են օտար լեզուներով), մինչդեռ վերջին տարիներին հասկանալի պատճառներով մեծապես ակտիվացել է ոլորտին վերաբերող բառապաշարի «հայկականացման» միտումը: Թեև հաստատապես կարելի է պնդել, որ այս բնագավառում մեծ թիվ են կազ- մում նաև փոխառությունները: Որովհետև .

Դրանց մի մասի հայերեն համարժեքները գոյություն չունեն, ինչպես՝
– հիվանդության տեսակների անվանումներ՝ **դաուն** – հիվանդություն, որի անվանումն առաջացել է անգլ. բժիշկ Լ. Դաունի անունից;
ալերգիա – կենդանի օրգանիզմի զգայնությունը ալերգենների նկատմամբ;
աուտիզմ – ուղեղի կանոնավոր զարգացման խանգարում՝ ուղեկցված շփման, խոսողության և կրկնվող վարքագծի ախտանիշներով;
իշիաս – նստանյարդի բորբոքում;
կոլասս – սրտի գործունեության հանկարծակի անկում;
կորոնավիրուս – սուր վարակիչ նոր հիվանդության տեսակ;
թրոմբ – անոթներում առաջացող արյան մակարդակ;

– դեղերի և բժշկությանն առնչվող այլ իրողությունների անվանումներ՝ **դեկարիս** – նեմատոդոսների համար նախատեսված անտենալին թմրանյութ;
էպիկրիզ – հիվանդության պատմության վերջում գետնեղված եզրակացություն;
ինհալացիա – բուժական նպատակներով գոլորշի շնչելը;
լոգոպեդ – խոսքային խանգարումները շտկող մասնագետ ևն:

Մյուս մասի հայերեն համարժեքները անհաջող են. երկար են և անբարեհունչ կամ հասկացության իմաստը լիովին չեն արտահայտում, արտադրողական չեն, ինչպես՝ **դալտոնիզմ** – գունակություն, գունաշփոթություն (հիվանդություն, որի դեպքում անձը որոշ գույներ չի տարբերում),
պարոդոնտիտ – հարատամնաբորբ (հարատամնային հյուսվածքի ախտահարում),
ալբինոս – լսնամաշկ, գունագար (ի ծնե մաշկի պիգմենտների բացակայություն),
իմունիտետ – վարակամերժություն,
կարինես – ոսկրափուտ,
պերիոդոնտիտ – շուրջատամնաբորբ (ատամների հիվանդություն),
պանդեմիա – համայնաձարակ,
շիզոֆրենիա – մտահերձում ևն:

Երրորդ մասը գործածվում է հայերեն տարբերակ(ներ)ին զուգահեռ, և տակավին դժվար է պնդել, որ օտար տարբերակը դուրս է մղված լեզվից, ինչպես՝ **ասորոֆիա** – հյուծում, ծյուրանք, **պրոթեզ** – դերանդամ, **դիզենտերիա** – թանչ, **դոզա** – դեղաչափ, դեղաբաժին, **անգինա** – բկաբորբ, նշաբորբ, **ինֆարկտ** – սրտախտ, սրտակաթված, **ամնեզիա** – անհիշություն, **ինֆանտիլիզմ** – մանկայնություն, **լալոպաթիա** – խոսելախտ, **լարինգիտ** – կոկորդաբորբ, **դիֆտերիա** – բկացավ ևն:

Տնտեսագիտություն, ֆինանսներ և բանկային գործ: Մրանք, ըստ էության, գործունեության առանձին ոլորտներ են, սակայն դրանց ընդհանրություններով պայմանավորված՝ մեծ ընդհանրություններ ունեն նաև գործառվող բառապաշարները: Ուստի ճիշտ կլինի դրանք միասնաբար քննել: Ըստ որում, մեր տպավորությամբ, տնտեսագիտական բառապաշարը մեզանում շատ ավելի մշակված ու, այսպես ասած, հայերենացված է, քան բառային կազմի՝ վերը նշված կամ քննարկվող մյուս շերտերը: Սա նշանակում է, որ օտար բառերի մի զգալի մասը այս ոլորտում փոխարինվել է հայերեն

հաջող համարժեքներով, ինչպես՝ դիվիդենտ – **շահաբաժին**, ինվեստոր – **ներդրող**, ինվեստիցիա – **ներդրում**, օֆիս – **գրասենյակ**, դիստրիբյուտոր – 1. **մատակարար**, 2. **բաշխիչ**, պրիվատիզացիա – **մասնավորեցում**, էմբարգո – **բեռնարգելք** ևն: Մի շարք օտար բառեր մրցության մեջ են հայերեն տարբերակների հետ, ինչպես՝ **աուդիտ** – հաշվետուգում, **օպտիմալացում** – լավարկում, **մոնիթորինգ** – մշտադիտարկում, դիտագնում, **մենեջեր** – կառավարիչ, **մարքեթինգ** – շուկայագիտություն, շուկայաբանություն ևն: Բայց և այնպես, զարգացող տնտեսագիտական մտքի արագ ընթացքը ենթադրել է տալիս այս ոլորտում օտար բառերի առատ գործածություն, որոնց մի զգալի մասը, այնուամենայնիվ, մնում է փոխառությունների դաշտում, ինչպես՝ **ռոյալթի** – ընդերքի մասհանումից պետական բյուջեի՝ տոկոս ստանալը; **օվերդրաֆտ** – բանկային հաշվին կցված անհատական վարկային գիծ; **օֆշոր** – արտոնյալ կամ չհարկվող կարգավիճակ ունեցող գոտիներում ստեղծված ընկերություն; **ատկատ** – դրամական օրինավոր հատկացումներից ապօրինի պայմանավորվածությամբ դրամի յուրացում; **գեշեֆթ** – ապօրինի ձեռնտու գործարք, օրենքը շրջանցող բիզնես; **էմիսիոն** – թողարկային, արտարկային, **տաքսոնոմիա** – պարզից բարդ համակարգի նպատակների և արդյունքների աստիճանակարգային համակարգ; **մարժա** – որոշակի ժամանակահատվածներում ծավալված գործունեության արդյունքում ստացված դրամական միջոցներ; **անուիտետ** – ամսական հավասարաչափ մարումներ; **քլիրինգ** – 1. (բանկ.): Բանկային անկանխիկ հաշվարկների համակարգ՝ փոխադարձ պահանջների և պարտավորությունների հաշվառման ճանապարհով (միջազգային շուկայում՝ արժույթային քլիրինգ, ներքին շուկայում՝ միջազգային քլիրինգ); 2. Հաշվարկների արարողություն բորսայում, որտեղ հաշվարկային պալատը բոլոր ժամկետային համաձայնագրերի վաճառողների առջև հանդես է գալիս համախմբված վաճառողի և համախմբված գնորդի դերում՝ դրանով իսկ երաշխավորելով կնքված համաձայնագրերի կատարումը, և մասնակիցներին ապահովագրում է հնարավոր ֆինանսական կորստից ևն:

Նորագույն տեխնոլոգիաներ: Հաղորդակցության նոր բնագավառ է: Այստեղ օտար բառերի առատ գործածությունը պարզապես անխուսափելի է: Դրանց հայերեն համարժեքների ստեղծումը բարդանում է այնքանով, որ գործ ունենք նոր միջավայրի, նոր ոլորտի և հաճախ նաև տերմինային նոր մանրահամակարգի հետ: Տերմինները գործածության մեջ դնողները առավելապես նեղ մասնագետներ են, և նրանց շրջանակն էլ շատ նեղ է: Տարածվելու, հանրային դառնալու դեպքում է, որ լեզվագործածողը փորձում է գտնել դրանց հայերեն համարժեքները (**ինֆորմատիկա** – տեղեկագիտություն, **տեխնոլոգիա** – արտադրաբանություն, **ինֆորմացիա** – տեղեկույթ, **սմարթֆոն** – խելախոս, **դաունլոդ** – ներբեռնում, **հարդվեր** – սարքաշար): Այս

ուրտի օտար բառերը ոչ մասնագիտական լսարանում դժվարություններ ունեն հանրայնաալու: Գործածվող օտար բառերը ներխուժում են որպես անմրցող տարբերակներ, և միայն որոշ ժամանակի ընթացքում դրանց համարժեքները կարող են հաղթել: Այս ուրտի փոխառությունները տակավին ճանապարհ ունեն անցնելու և առայժմ մեր բառապաշարի անշրջելի շերտն են կազմում:

3. Համակարգչային ուրտ

Նոր բնագավառ է, և օտար բառերի «գրոհը» անխուսափելի է բնագավառին առնչվող անվանումներում: Համակարգիչների նորանոր տեսակներ, սմարթֆոններ, գաջեթներ, սրանց համար ստեղծված նոր ծրագրեր, սրանց հետ կապված աշխատանքային գործընթացներ և այլինչ բնականաբար հայ իրականություն են մուտք են գործում նախ և առաջ օտար անվանումներով՝ **կոմպյուտեր, ափղեյթ, սայթ, պլանշեթ, ֆեյսբուք, նոութբուք, բրաուզեր, անդու, վիրուս, անտիվիրուս, դիսփլեյ, էսէմէս, ֆլեշկա, սերվեր, օֆլայն** ևն: Սրանց մի մասը արագ գտնում է իր հայերեն համարժեքները, ինչպես՝ **կոմպյուտեր** – համակարգիչ, **ֆլեշկա** – կրիչ, **մաուս** – մկնիկ, **անդու** – հետքայլ, հետարկ(ում), **բրաուզ** – վերբեռնում, **բրաուզեր** – զննում, **դաունլոդ** – ներբեռնում, **ինսերթ** – զետեղում, **ինստալյացիա** – տեղադրում, **սայթ** – կայք, **հաքեր** – ցանցահեն, **ստատուս** – կայքէջի կարգախոս (նաև՝ 2. (իրավք.) կարգավիճակ, դրություն, 3. դիրք), **քյանսլ** – չեղարկում, **օնլայն** – առցանց: Պատճառն այն է, որ ուրտը շատ արագ հանրայնանում է և ինքնաբերաբար կամ հատուկ միտումով ու մշակված լեզվաքաղաքականությամբ՝ բառապաշարը, այսպես կոչված, հայացվում է, մեծ լսարանի համար բերվում է համընկալումների տարածություն:

Մյուս մասը մրցում է հայերեն տարբերակների հետ, ինչպես՝ **դիսփլեյ** – ցուցադրիչ, **էսէմէս** – հաղորդագրություն, **չաթ** – զրուցարան (առցանց), **ափղեյթ** – թարմացում, արդիացում, նորացում, **բլոգեր** – կայքավար, օրագրող, **մոնիտոր** – ցուցարկիչ, **սերվեր** – սպասարկիչ ևն:

Մյուս մասը շարունակում է գործածության մեջ մնալ օտարալեզու տարբերակով, այսինքն՝ որպես փոխառություն, ինչպես՝ **պլանշեթ** – սենսորային համակարգչի տեսակ; **նոութբուք** – դյուրակիր համակարգիչ; **չիպ** – էլեկտրոնիկայում կիրառվող միկրոսխեմա; **այփադ** – համացանց-պլանշեթ; **օֆլայն** – նշում կապի անջատած կարգավիճակի վրա; **դիսփլեյ** – էկրան, որին գրվում՝ երևում է համակարգչի կատարած աշխատանքը, օրինակ՝ նրա կուտակած տեղեկությունը; **ինֆոգրաֆիկա** – ինֆորմացիա հաղորդելու միջոց, որի նպատակն է գրաֆիկական պատկերների օգնությամբ հնարավոր

րինս պարզ մատուցել բարդ ինֆորմացիան; **քարթրիչ** – տպիչի ներկատուփ են:

4. Ռազմական ոլորտ

Անկախության շրջանից հայ ռազմական կյանքը զգալի աշխուժացավ՝ սկսած հայկական բանակի ձևավորումից մինչև ռազմական ակտիվ գործողություններ, փառավոր հաղթանակներ, ռազմական տեխնիկայի կատարելագործում են: Սրանք իրենց հետ բերեցին ռազմական նորացված բառապաշար: Հայերենը հաջողությամբ ստեղծում է ռազմական նոր տերմինաբանություն: Բայց բազմաթիվ այլ բառեր (զենքերի, ռազմական տեխնիկայի ու սարքավորումների անվանումներ, գործողություն, աստիճան, կոչում նշանակող բառեր են) մուտք են գործում հայերենի բառապաշար, կամ բառապաշարում արդեն իսկ արձանագրված շատ բառեր ձեռք են բերում գործառական մեծ ակտիվություն և դառնում համագործածական: Օտար տարբերակը քաղաքացիություն է ստանում իր իմաստային և գործառական դրական հատկանիշների շնորհիվ. չի հակադրվում հայերենի արտասանական կանոններին, բարեհունչ է, կարճ է, գործառական տեսակետից՝ ձկուն և բառակազմորեն՝ արտադրողական: Օրինակ՝ **դիվերսիա**. արևմտահայերենի բառարաններում արձանագրվում է դրա **խափանարարություն** համարժեքը⁴: Տասնամյակներ ծանոթ է արևելահայ հանրությանը, երբեմն գործածվել է մամուլում և այլևայլ գրականության մեջ, բայց այդպես էլ ձեռք չի բերել քաղաքացիություն: Օտար՝ փոխառված տարբերակը բառագուգորդումներում ձկուն է (դիվերսիոն գործողություններ, դիվերսիա կազմակերպել, դիվերսիոն խումբ են): Վերը նշվածները ապացուցվում են ԱՐԵՎԱԿ-ում արձանագրված տվյալներով. 54 համատեքստից 53-ում գործածված է **դիվերսիա** բառը և միայն մեկում՝ **խափանարարություն**: Իհարկե, ժամանակի ընթացքում կարող է ստեղծվել հայերեն ավելի հաջող տարբերակ, կամ նույնիսկ կարող է գործառական ակտիվություն ստանալ հայերեն տարբերակը: Մեկ այլ օրինակ՝ օտար **շտաբ** բառը իր երեք իմաստներով էլ գործածվում է հայերենում՝ **1.** գորքերի կամ կուսակցության ղեկավարման կենտրոն (կենտրոնակայան), **2.** դրա գտնվելու վայրը, **3.** այդ ռազմական կամ քաղաքական մարմնի անձնակազմը (սպայակույտ⁵): Փակագծերում բերված հայերեն տարբերակները չեն դիմանում մրցության և չեն վաստակում գործածության իրավունք:

Ըստ որում, հայերեն առանձին տարբերակներ տասնամյակներ է՝ մրցության մեջ են օտար բառերի հետ, և տակավին դժվար է ասել՝ մոտ

4 Տե՛ս **Սարգսյան Ա.**, Արևմտահայերենի բառարան, Եր., «Արևիկ» հրատ., 1991:

5 Տե՛ս **Տր խաչատուրեան Ա.**, Հայոց լեզուի նոր բառարան, Պեյրուք, «Տիար Յակոբ Կ. Տոնիկեան» հրատ., 1992:

ապագայում դրանցից որը կհաղթի, ինչպես՝ **դեսանտ** – 1. Ռազմական գործողություններ վարելու համար հակառակորդի տարածք ռազմանավից կամ ինքնաթիռից իջեցված զորք, 2. Հակառակորդի տարածք զորք իջեցնելը⁶: Հայերեն **զորէջք** և **իջազոր** տարբերակները արձանագրված են առանձին ուղեցույցներում և բառացանկերում⁷, սակայն չունեն գործառական ակտիվություն: Ըստ որում, առաջին տարբերակը՝ **զորէջք**, արևմտահայերենում գործածական է և որպես հայերեն համարժեք՝ նախընտրելի (զորք կամ զորքեր իջեցնելը): Երկրորդ տարբերակը հազիվ թե հանձնարարելի է, քանի որ որպես իսկական բարդություն՝ բնավ չի արտահայտում հասկացության իմաստը. ըստ բառակազմական բաղադրիչների իմաստային հարաբերության՝ նշանակում է **իջնելու զորք** կամ **զորքեր**, ունի զուտ առարկայական իմաստ: Մինչդեռ **դեսանտ**-ը գործողության անվանում է՝ **զորք(եր)ի իջնելը**: Այժմ ռազմական տերմինաբանության մեջ գործածական է փոխառյալ բառը՝ **դեսանտ**: Այդպիսի բառերից են նաև՝ **ագրեսիա** – (նախա)հարձակում, **ագրեսոր** – նախահարձակ, հարձակվող, **ագրեսիվ** – հարձակողական: Ռազմական ոլորտի փոխառություններ են՝ **գեներալիտետ** (գինուժի գեներալների ողջ կազմը), **էսկալացիա** (1. հարձակում, գրոհ՝ ամրոցների, ամրությունների վրա, 2. (փխբ.) ռազմական գործողությունների ծավալում՝ բորբոսում), **կուրսանտ** (գինվորական դպրոցի սան), **կորպուս** (զորաբանակ) ևն:

5. Մարզական ոլորտ

Սպորտը արագ զարգացող բնագավառ է: Նոր մարզաձևեր, սարքավորումներ, մարզական խաղերի և սպորտային միջոցառումների նոր տեսակներ ու ձևեր. այս ամենը բուռն կերպով ներխուժում են հասարակական կյանք: Եվ դրանք հիմնականում դրսից՝ օտար ազգերից փոխառված երևույթներ են: Բնականաբար փոխառվում են նաև դրանց անվանումները: Հայերենը իր ունեցած հնարավորություններով փորձում է դրանք բերել հայերեն բառապաշար: Հաճախ դա հաջողվում է: Բայց փոխառվող բառանթերքը այնքան հարուստ ու բազմազան է, որ լեզուն օբյեկտիվորեն ի վիճակի չէ միանգամից լուծելու խնդիրը: Մարզական շատ տերմիններ վերցվում են նույնությամբ՝ իհարկե հարմարեցվելով հայերենին, մի քանիսը մրցության մեջ են մտնում հայերեն համարժեքների հետ: Շատ հայերեն համարժեքներ էլ, ինչպես ասվեց, ի սկզբանե հաղթում են և տեղ գրավում գործածական բառերի շարքում:

6 Տե՛ս **Հայրապետյան Ա.**, Օտար բառերի բառարան, Եր., Հեղինակային հրատ., 2011:

7 Տե՛ս **Զաքարյան Հ., Ավետիսյան Յու.**, Բառագիտություն, Եր., «Ձանգակ» հրատ., 2016, էջ 249: «Ուղեցույց հայոց լեզվի», Եր., ԵՊՀ հրատ., 2017, էջ 59-138:

Մարզական ոլորտում գործածվում են և տակավին փոխառություններ կամ մրցորդ փոխառություն են հետևյալները՝ **սկիֆ** – մրցանավակի տեսակ; **կեղ** – մարզակոշիկի տեսակ; **էքստրիմ** – վտանգներով լի մարզաձև/զբաղմունք, որի նպատակը սուր զգացողություններ ունենալն է; **բադմինթոն** – փետրագնդակ; **սերֆինգ** – ալեսախք; **սբեյթ** – անվատախտակ են: Եվ պիտի ասել, որ հայերեն որոշ տարբերակների գործածական հաճախականության վերաբերյալ ԱՐԵՎԱԿ-ի տվյալները բնավ էլ հուսադրող չեն: Խիստ հազվադեպ գործածություն ունեն, օրինակ, **շպագատ** օտար բառի հայերեն երեք տարբերակներն էլ՝ **լարան**, **առասանակ**, **առատուկ**: Քիչ գործածություն ունեն նաև **անվատախտակ**, **մեծավարպետ**, **փետրագնդակ**, **գնդախաղ** համարժեքները:

6. Արվեստի ոլորտ

Չենք կարող ասել, որ այս ոլորտում ակտիվ են փոխառությունները: Քանի որ ոլորտը ինքնին ակտիվ զարգացման և առաջընթացի նշաններ առանձնապես չի դրսևորում: Արվեստի նոր ուղղություններ, նոր գործիքակազմ, նոր տերմինային նկարագրություն ևն. սրանք են այն հիմնական գործոնները, որոնք «պարտադրում» են նոր օտար բառերի մուտքը հայերեն: Իսկ այդ գործոնները կամ, ավելի ստույգ, հանգամանքները իրականում այնքան էլ պարտադրող չեն մեզանում: Այնուամենայնիվ, կա փոխառված տերմինների մի որոշակի խումբ, որը մեր արդի բառապաշարում իր ուրույն տեղն ունի, ինչպես՝ **դեկոր (բեմազարդ)** համարժեքը խիստ սակավ գործածություն ունի. ԱՐԵՎԱԿ-ում դրա գործածության դեպք արձանագրված չէ⁸): **Վոկալ** բառի հայերեն համարժեքներն են՝ **ձայնային, երգային**⁹, սակայն նույն ԱՐԵՎԱԿ-ի փաստերով դրանք գրեթե գործածական չեն (**ձայնային**-ը փոքրիշատե գործածվում է, իսկ **երգային**-ը **վոկալ** նշանակությունը չունի): **Կոլաժ** օտար բառը, որը նշանակում է տեխնիկական հնարք կերպարվեստում. հիմնաշերտի վրա տարբեր գույն և ֆակտուրա ունեցող նյութեր փակցնելը, ունի հայերեն տարբերակներ՝ **կցոնք, կցապատկեր, կցակերտվածք**, որոնք, սակայն, գործածական չեն: Առանձին դեպքերում օտար բառը, չնայած այն հանգամանքին, որ հնչյունական և արտասանական որակներով շատ հեռու է գրական հայերենի արտասանական նորմերից, մրցության մեջ պահպանում է իր գոյության իրավունքը, քանի որ հայերեն տարբերակը լիովին չի արտահայտում հասկացության բովան-

8 Բառը արձանագրված չէ նոր բառերի բառարաններում, տես **Մեթոխանյան Փ.**, Նոր բառերի բացատրական բառարան, Եր., «Փյունիկ» հրատ., 1996: **Էդյան Ս.**, Արդի հայերենի նորաբանությունների բառարան, Եր., «Նաիրի» հրատ., 2002: «Նոր բառեր», Ա, Բ, Գ, Դ պրակներ, ՀՀ ԳԱԱ Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ, «Ասորիկ» հրատ 2015, 2016, 2017, 2018:

9 Տե՛ս «Ուղեցույց հայոց լեզվի», Եր., 2017, էջ 127:

դակույթունը: Օրինակ՝ անգլերենից փոխառված **սաունթրեք** բառը հայերենում փորձում ենք փոխարինել **կինոերգ** կամ **կինոմեղեղի** տարբերակով: Մինչդեռ հայերեն տարբերակը իմաստային անհամարժեքություն ունի. **սաունթրեք**-ը կինոնկարի գլխավոր երգն է, իսկ ֆիլմում կարող են հնչել բազմաթիվ այլ երգեր, որոնք **կինոերգ** են, բայց սաունթրեք չեն: Թեև օտար **սաունթրեք** բառն ունի ձայնավորական գուգորդում և խուլ հնչյունների կուտակում, որը խորթ է հայերենի արտասանության նորմերին:

Արվեստի կամ մշակույթի ոլորտում տակավին գործածվող փոխառություններ են հետևյալները՝ **գրոտեսկ** – արտառոց չափազանցություն (սահմանազանցում); **դիջեյ** – երաժշտական հաղորդավար, որը ունկնդիրներին մատուցում է երաժշտական փոփոխված կամ անփոփոխ կատարումներ; **անշլագ** – մշակութային միջոցառման բոլոր տոմսերը վաճառված լինելու փաստը; **թոքշոու** – հեռուստագրույց ճանաչված որևէ գործչի հետ (գրուցահանդես); **էքսպրոմտ** – արագագիր, հանկարծաստեղծություն, հեղաստեղծում; **բենեֆիս** – հայտնի արտիստի նվիրված տոնահանդես, ներկայացում (նվիրահանդես); **հիթ** – հանրահայտ դարձած ֆիլմ, երգ, հոլովակ; **կոմիքս** – երգիծական նկարաշարով երկ; **կարտկե** – 1. որևէ երգի ոչ արհեստավարժ կատարում (նվագերգ), 2. ժամանցի վայր; **թրի(վ)եր** – հետաքրքրաշարժ ֆիլմ կամ գրական երկ (կինոպատում) են:

7. Այլ ոլորտներ և կենցաղ

Ուտելիքների և առհասարակ սննդի հետ առնչվող իրողությունների, հագուստների, կենցաղի առարկաների անվանումները ծագում կամ փոխառու լեզու են մուտք գործում առավելապես այլ ազգերի հետ շփումների հետևանքով: Այսօր արդեն անչափ մեծացել են այդպիսի շփումների հնարավորությունները, որոնք էլ պայմանավորում են վերոնշյալ ոլորտներին առնչվող առարկաների մուտքը մեր կենցաղ: Այդ առարկաներն անվանող օտար տարբերակները հաճախ բնագրային լեզվում մշակված, կարձ, դիպուկ, հասկացության իմաստը հստակորեն արտահայտող անվանումներ են: Հայերեն տարբերակների ամենամեծ առավելությունը այս դեպքում թերևս լեզվակիրառողի համար հասկանալի, մատչելի լինելն է: Դժվարություններ են ծագում ստեղծելու դիպուկ համարժեքներ, քանի որ ամենօրյա գործածության այդ բառերը պետք է ունենան համագործածական բառի հատկանիշներ. լինեն հանրահասկանալի, կարձ, բառակազմորեն ձկուն, ունենան կապակցելիության բարձր աստիճան ևն: Բայց, իհարկե,

միշտ չէ, որ դա հաջողվում է, և ուստի առայժմ կենսունակ և գործածական են մնում օտար բառերը: Օրինակ՝

- ուտելիք և սնունդ կամ դրանց հետ առնչվող իրողություններ անվանող փոխառություններ՝ **չիպս** – բարակ շերտով կարտոֆիլ՝ պատրաստված զանազան համեմունքներով; **գրիլ** – 1. խորովելու սարք (խորովոց), 2. այդ սարքում խորոված թռչնամիս; **կեքս** – թխվածքի տեսակ; **հոթդոգ** – նրբերշիկով հաց; **սոուս** – զանազան կերակուրների հետ օգտագործվող զանգված; **սուշի** – հում ձկով պատրաստվող ճապոնական ուտեստ; **սթեյք** – տապակած միս; **լանչ** (բիզնես-լանչ) – ակրատ (երկրորդ նախաձայ); **կրեկեր** – հրուշակեղեն՝ պատրաստված այլուրից և յուղից; **բրիկետ** – սննդամթերքի և այլնի աղյուսածն կտոր են:

- զանազան սարքեր և սարքավորումներ, տեխնիկական միջոցներ անվանող փոխառություններ՝ **կոնդիցիոներ** – մազերի կամ դեմքի խնամքի միջոց; **թոստեր** – հացի բարակ շերտերը չորացնող և կարմրացնող սարք; **բլենդեր** – խոհանոցային էլեկտրական սարք, որով մանրացվում են մրգեր, բանջարեղեն ևն (խառնիչ); **դեստեկտոր** – կիսահաղորդչային սարք, որը բարձր հաճախականության տատանումները փոխակերպում է ցածր հաճախականության լսելի կամ տեսանելի ազդանշանի (հայտնաբերիչ); **էկվալայզեր** – մանրակ ձայնարկիչ սարքերում, որն ապահովում է մաքուր, հնչեղ ձայն:

- կրթությանը և ուսումնական գործին առնչվող փոխառություններ՝ **բակալավր** – շատ երկրներում համալսարանական կրթության առաջին աստիճանը; **մագիստրատուրա** – համալսարանական կրթության երկրորդ աստիճանը տվող կրթական համակարգ որոշ երկրներում; **դիպլոմնիկ** – դիպլոմային աշխատանք գրող ուսանող:

- հազուստ իմաստային դաշտին վերաբերող փոխառություններ՝ **կապյուշոն** – հազուստին հարմարեցված, նրա մաս կազմող գլխարկ; **բատուտ** – ձգված ցանցատիպ կտոր; **դեկոլտե** – լանջաբացվածք; **ժակետ** – երկարաթև տաք վերնագգեստ; **ժիլետ** – անթև վերնագգեստ (բաճկոնակ) ևն:

- շինարարությանն առնչվող իրողությունների փոխառյալ անվանումներ՝ **շվեյեր** – պողպատյա հեծան; **շպոն** – տաշեղ; **գրունտ** – 1. բնահող, գետին; 2. հիմնաներկ; **լաք** – լուծույթ, որը հեղուկ վիճակում քսում են որևէ առարկայի մակերեսին փայլ հաղորդելու համար; **դյուբել** – առարկա, որը սուր մասով դրվում է պատի մեջ, բաց կողմից պտուտակը ձգվում է դրա մեջ:

- հարդարանքի և խնամքի առարկաների փոխառյալ անվանումներ՝ **շամպուն** – մազերը լվանալու հեղուկ օձառ, օձառահեղուկ; **լիֆտինգ** –

դեմքի մաշկի ձգում, կնձիռների վերացում; **լոպոն** – մաշկի խնամքի կոսմետիկ միջոց:

Առանձնահատուկ հետաքրքրություն են ներկայացնում այն օտար բառերը, որոնք բազմիմաստ են: Դրանք հայերենում հանդես են գալիս երկու տարբերակով. փոխառություն են՝ ա) բոլոր իմաստներով, բ) մեկ կամ ավելի իմաստներով, իսկ այլ իմաստ(ներ)ով՝ օտարաբանություն կամ մրցորդ փոխառություն են: Օրինակ՝ **թերապիա** բառը երկու իմաստներով էլ գործածվում է որպես փոխառություն՝ 1. (բժշկ.) Ներքին հիվանդությունների բուժումն ուսումնասիրող գիտություն, և 2. Ներքին հիվանդությունների բուժում (բուժագիտություն): Ըստ որում, երկրորդ իմաստի հայերեն համարժեքը՝ որպես հաջողված տարբերակ, կարող է հանդես գալ որպես օտար **թերապիա** բառի փոխարինիչ: Կամ՝ **մոդուլ** բառը տերմինային արժեք ունի երկու իմաստներով՝ 1. (ֆիզ.) Գործակից, 2. (մաթ.) Բացարձակ մեծություն:

Այս խմբի բառերից են նաև՝ **էքստրակտ** – 1. Մրգերից կամ բանջարեղենից քամելով ստացված հյութ՝ մուգ, հանուկ, 2. Բուժական պատրաստուկ՝ նրբաթուրմ; **դիֆուզոր** – 1. Մազերը գանգրացնելու սարք, 2. Քիմիական խողովակի հատվածամաս... 3. Մելանիկական տատանողական համակարգի մաս; **գել** – 1. Մարմնի հեղուկ օձառ, 2. Բժշկական կոսմետիկ միջոց դեմքի, մազերի, մաշկի խնամքի համար; **գրիլյաժ** – 1. Շաքարահյութով բոված ընկույզ, 2. Այդ միջուկով պատրաստված շոկոլադ; **միդի** – 1. Հագուստի միջին երկարություն, 2. Կանանց՝ միջին երկարության զգեստ; **ինֆորմատիկ** – 1. Տեղեկագետ: 2. Տեղեկագիտական; **լաբորանտ** – 1. Լաբորատորիայի աշխատող: 2. Գիտաուսումնական հաստատության աշխատակից; **կոոպերատիվ** – 1. Խումբ կամ կազմակերպություն, որն աշխատում է տնտեսական համընդհանուր նպատակների շուրջ: 2. Աշխատանքի կազմակերպման ձև; **դիզել** – 1. Վառելանյութ: 2. Ներքին այրման շարժիչ (գերմ. ինժ. Ռ. Դիզելի անունով); **դեֆոլտ** 1. (քրքգ.) – Պարտականությունների չկատարում, 2. (իրավբ.) – Դատարան չներկայանալը, 3. Ինչ-որ բանի բացակայություն, պակասություն, 4. (սպորտ.) Մրցումներից դուրս գալը, 5. (տնտսգ.) – Իրավազանցում, օրենքով սահմանված պահանջների չկատարում են:

Այս խմբի բառերից են նաև՝ **իներտ, կուրս, բոնուս, կոլորիտ, դուբլ, բյուլետեն, դիպլոմատ, գոլֆ** են: Օրինակ՝

Կուրս բառի վեց իմաստներից միայն մեկը՝ առաջին իմաստն է արտահայտվում օտար բառով՝ փոխառությամբ (**կուրս**՝ ուսումնառության փուլ): Մյուս հինգ իմաստները ունեն հայերեն համարժեքներ՝ 2. Դասընթաց, 3. Փոխարժեք, 4. Ուղընթացք, 5. Բուժընթաց, 6. Քաղաքականություն:

Բոնուս բառի երեք իմաստներից միայն մեկի համար ունենք համար-
ժեք՝ **պարգևավճար**, մյուս երկուսի դեպքում (2. Գնի իջեցում, 3. Միավոր-
ների որոշակի քանակ) գործածվում է **բոնուս** օտար բառը:

Կորպուս բառի առաջին երկու իմաստների համար հայերենը ունի հա-
մարժեքներ՝ 1. **Մասնաշենք**: 2. **Հիմնակմախք**, իսկ երրորդ և չորրորդ ի-
մաստների համար (3. Զորաբանակ: 4. Համացանցային տեքստային շտե-
մարան) տակավին գործածվում է օտար՝ **կորպուս** տարբերակը:

Նմանապես՝ **դիպլոմատ 1.** ⇒ դիվանագետ: 2. ⇐ պայուսակի տեսակ: 3.
(փխբ.) ⇒ խորամանկ, զգուշավոր, ճարպիկ: **բյուլետեն** ⇒ 1 անաշխատունա-
կության թերթիկ, 2. ⇐ տեղեկաթերթ: 2. Տեղեկագիր: **դուրլ** ⇐ 1. (կինո) միև-
նույն տեսարանի մեկից ավելի նկարահանում: 3. Նկարահանված տարբերակ-
ներից յուրաքանչյուրը: 3. (մարզ.) ⇐ կրկնագուլ: **գուլֆ** ⇐ 1. գնդախաղի տեսակ:
2. ⇐ (ծնկա)գուլպա; **կոլորիտ 1.** ⇐ գույների ներդաշնակություն: 2. փխբ.՝ ⇐
բներանգ: 3. ⇐ միջավայր; **իրիս 1.** (բար.) ⇒ հիրիկ: 2. (բժշկ.) ⇐ աչքի ծիա-
ծանագույն թաղանթ; **ռակուրս 1.** ⇐ պատկերված առարկաների հեռանկարա-
յին կրճատում: 2. (փխբ.) ⇒ տեսանկյուն, դիտանկյուն; **ռացիոնալ 1.** ⇒ բա-
նական, տրամաբանական: 2. (մաթ.) ⇐ հաշվելի: 3. ⇒ հիմնավոր: 4. Նպա-
տակահարմար են:

Գործածական հաճախականություն ունեցող փոխառությունները ձեռք
են բերում փոխառու լեզվին հատուկ հատկանիշներ՝ ենթարկվելով բառա-
կազմական և քերականական փոփոխությունների. կարող են բաղադրույ-
թյուններ կազմել, հոլովվել, հոգնակի կազմել, խոնարհվել են: Օրինակ՝ «Թո-
ղեք հասարակությունը **տաբուներ** ունենա», «Բացահայտվել են **հաքերույթ-
յան** բազմաթիվ դեպքեր», «Անսական հավասարաչափի (**անուիտետային**)
մարումների դեպքում վարկի մարումները հաշվարկվում են հետևյալ բա-
նաձևի համաձայն $R = P \times r / (1 - 1 / 1...)$ », «Զսպումի և ստուգման **նախավերթ-
թինգային** միջոցները կարող են արդյունավետ չլինել» (հմց.): «Մերձավոր
Արևելքում **ապախակալացիայի** նշանները դառնում են *ակնհայտ*» (ՁԼՄ):

Փոխառությունների գործածության ոլորտները արդի հայերենում
գործնականում անսահմանափակ են: Վերը նշվածներից բացի՝ դրանք նե-
րառում են նաև հաղորդակցության և կենցաղավարության այլևայլ բնա-
գավառներ: Մենք փորձեցինք անդրադառնալ հաղորդակցության առավել
ակտիվ ոլորտների փոխառություններին:

Եզրակացություններ

Լեզվի զարգացումը բնականաբար ենթադրում է նաև այդ լեզվի բա-
ռային կազմի զարգացում և հարստացում: Հիմնական միջոցներից է փո-

խառնությունը: Փոխառության գործընթացում էական դեր են կատարում նաև արտալեզվական գործոնները՝ հասարակական կյանքի զարգացում, տարբեր ժողովուրդների հետ շփում, ներագդման մեծ դաշտ ունեցող լեզուների անխուսափելի ազդեցություն ևն: Զարգացման տարբեր շրջաններում գործընթացը տարբեր արդյունավետությամբ է տեղի ունենում՝ պայմանավորված գործոնների ազդեցության առավել կամ նվազ ուժով: Հայերենի արդի շրջանում այդ ուժը էապես մեծացել է: Դա առավել կամ պակաս չափով է դրսևորվում նաև ըստ հաղորդակցության ոլորտների: Ազդեցության առավել մեծ գոտիներ ունեն որոշակի բնագավառներ՝ գիտության ու տեխնիկայի որոշակի ճյուղեր՝ նորագույն տեխնոլոգիաներ և համակարգչային գործ, բժշկագիտություն, տնտեսագիտություն, իրավագիտություն, բանկային գործ, ռազմագիտություն, մշակույթի և մարզական ոլորտներ, կենցաղավարություն ևն: Արդի հայերենի բառապաշարում ըստ այդ ոլորտների ձևավորվում են փոխառությունների իմաստային խմբեր, որոնք տակավին ունեն անփոխարինելի դեր և կարևոր նշանակություն խոսքային բնականոն հաղորդակցությունը ապահովելու գործում:

Յուրի Ս. Ավետիսյան – հեղինակ է մեկ տասնյակից ավելի մենագրական աշխատանքների, ձեռնարկների ու դասագրքերի, մոտ յոթ տասնյակ գիտական հոդվածների: Համահեղինակ է երկու տասնյակից ավելի գրքերի: Գիտական նախասիրություններն են՝ արևմտահայերեն, խոսքի մշակույթ և ռճագիտություն, ժամանակակից հայոց լեզվի քերականություն և այլն:

Էլ. հասցե – yuriavetisyan@ysu.am

Summary

BORROWINGS AS A MEANS OF ENRICHING THE VOCABULARY OF THE ARMENIAN LANGUAGE

Yuri S. Avetisyan

Doctor of Sciences in Philology

Key words: vocabulary, issues, spheres of communication, terms, borrowings, vocabulary enrichment, equivalents, polysemy, frequency of use.

Undoubtedly, language development also supposes the development and enrichment of its vocabulary. One of the main means of language development is that of borrowings. Extralinguistic factors, such as progress in public life, contacts with different peoples, inevitable influences of languages with a great sphere of

application, etc., also play an important role in this process. In different developmental stages, this process is performed with varying efficiency, due to the factors of greater or lesser influence. In the present stage of the Armenian language, that influence has grown substantially. It is, to a greater or lesser extent, expressed according to the fields of communication.

The sphere of public-political relations: This is the area that is most sensitive to changes, but the share of word borrowings in this area is not particularly active, as political discourse is more inclined to use its own vocabulary or word-formation means.

The field of science and technology: The unprecedented development of science in recent decades has opened a wide door to the creation of new terms, and to the unprecedented enrichment of vocabulary. Certain fields or branches of science such as law, medicine, economics. that are directly related to public life are naturally distinguished by more active changes in word structure.

The computer field: It is a new field, and the “attack” of foreign words is inevitable in the names related to the field.

The military sphere: Since the period of independence, the independent life the Armenian Military has significantly revived. It brought with it an updated military vocabulary. The Armenian language successfully creates a new military terminology.

The sports field: Sport is a rapidly evolving field. New sports equipment, new kinds of sports games, events and forms; all this is rapidly invading the social life. And these are mainly realities borrowed from abroad, from foreign nations. Naturally, their names are borrowed. The Armenian language tries to bring them to the field of the Armenian vocabulary as much as possible. It often succeeds.

The field of art: We cannot say that borrowings are active in this area. Because the sector itself does not show any signs of active development or progress.

Other areas of life: The names of food and, in general, food-related realities, clothing, and household items originate or enter into the borrowing language mostly as a result of the contact with other nations.

Certain areas have a larger sphere of influence, namely the specific fields of science and technology – cutting-edge technologies and computer science, medical science, economics, law, banking, military science, culture and sports, household, etc. According to these specific fields, in the contemporary Armenian language, certain semantic groups of loanwords are formed, which still have an indispensable role and importance in ensuring normal verbal communication.

ЗАИМСТВОВАНИЯ КАК СРЕДСТВО ОБОГАЩЕНИЯ СЛОВАРНОГО СОСТАВА АРМЯНСКОГО ЯЗЫКА

Юрий С. Аветисян

Доктор филологических наук

Ключевые слова – словарный состав, проблемы, сферы коммуникации, заимствования, термины, обогащения лексики, эквивалент, многозначность, частота использования.

Развитие языка предполагает, естественно, развитие и обогащение его словарного состава. Одно из основных средств на указанном пути – заимствования. Немаловажную роль в этом процессе играют также экстралингвистические факторы: развитие общественной жизни, общение с разными народами, неизбежное влияние языков с большим полем влияния и т. д. На разных этапах развития этот процесс протекал с различной продуктивностью, обусловленной более или менее значительным воздействием тех или иных факторов. Ныне такое воздействие на армянский язык существенно усилилось. Это в большей или меньшей мере проявляется также в сферах коммуникации.

Сфера общественно-политических отношений. Это область, которая наиболее чувствительна к изменениям, но доля заимствований в ней не особенно активна, поскольку политический дискурс более склонен использовать собственный словарный запас или средства словообразования.

Область науки и техники. Развитие науки в последние десятилетия открыло двери для создания новых терминов и беспрецедентного обогащения словарного запаса. Определенные области или отрасли науки, например, юриспруденция, медицина, экономика, которые имеют прямое отношение к общественной жизни, естественно, отличаются более активными изменениями в структуре слов.

Компьютерная сфера. Это новая сфера; «атака» иностранных слов неизбежна в терминах, относящихся к данной сфере.

Сфера обороны. С 1991 г. периода независимости военная жизнь Армении значительно возродилась. Этот период принес с собой обновленный военный словарный состав. Армянский язык успешно создает новую военную терминологию.

Область искусства. Нельзя сказать, что в этой сфере активны заимствования. Потому что сама сфера не проявляет признаков активного развития или прогресса.

Прочие сферы жизни. Реалии, связанные с продуктами питания, быта происходят или входят в заимствующий язык в основном в результате общения с другими народами.

Наибольшему влиянию подвержены определённые области: некоторые отрасли науки и техники, новейшие технологии, в частности компьютерные, медицина, экономика, юриспруденция, банковское и военное дело, культура, спорт и быт. По каждой из названных сфер в лексике современного армянского языка формируются смысловые группы, которые играют важнейшую и незаменимую роль, обеспечивая полноценное живое общение между людьми.

REFERENCES

1. **Ēloyan S.**, Ardi hayereni norabanut'yunneri bařaran, Yer., "Nairi" hrat., 2002 (**In Armenian**):
2. **Hayrapetyan A.**, P'okhařut'yunnerë orpes lez'vi harstats'man gortsaruyt'i anëndhatut'yan drsevorum, "Otar lezunerë bardzraguyn dprots'um, Yer., Heghinakayin hrat., 2018, № 2 (**In Armenian**):
3. **K'amalyan A.**, P'okhařut'yun, õtarabanut'yun ev ëkzotizm (tarberakman p'ordz), "Banber Yerevani hamalsarani. banasirut'yun", Yer., EPH hrat., 2019, № 2 (**In Armenian**):
4. **Meyt'ikhanyan P'.**, Nor bařeri bats'atrakan bařaran, Yer., "P'yunik" hrat., 1996 (**In Armenian**):
5. "Nor bařer" **A, B, G, D prakner**, Yer., "Asoghik" hrat., 2015, 2016, 2017, 2018 (**In Armenian**):
6. **Sargsyan A.**, Arevmtahayereni bařaran, Yer., "Arevik" hrat., 1991 (**In Armenian**):
7. **Ter Khach'atrean A.**, Hayots' lezui nor bařaran, Pëyruť, Tiar Yakob K. Tonikean hrat., 1992 (**In Armenian**):
8. "Ughets'uyts' hayots' lezvi", Yer., 2017: **Zak'aryan H., Avetisyan Yu.**, Bařagitut'yun, Yer., "Zangak" hrat., 2016 (**In Armenian**):